

Kultursammenstød og mentalitet

Carl Emil Janssens optegnelser 1844-49

Et grønlandsk-dansk kulturmøde finder sit personlige udtryk i en dansk præsts dagbog

Af Thomas Lyngby

Store bededag, den 3. maj 1844 klokken 14, forlod sejlskibet *Godthaab* Trangraven i København med kurs mod Grønland. Om bord var den trediveårige og lidet søstærke præst Carl Emil Janssen. De sidste måneder før afrejsen havde Janssen med stor iver erhvervet sig et grundlæggende kendskab til grønlandsk sprog, og nu forlod han alle sin "Ungdoms Minder, søde og bitre" og fortidens "Bekymringer og Længsler" til fordel for det store ukendte.¹

Janssens grønlandsfærd var nok en rejse bort fra ungdomsminder, han havde et ambivalent forhold til og tilsyneladende helst ville glemme, men med til det fremmede bragte han som en skygge den kulturelle horisont, man kunne forvente af en ung præst, rundet af den danske guldalder. Janssen mødte Grønland og grønlænderne med et borgerligt 1800-tals blik, og dette kulturmøde satte gang i en mental proces, der kan følges i hans dagbøger. Til enhver tid og overalt synes Janssen beredt til med pen på papir at nedfælde sine umiddelbare sansninger af den verden, han mødte; det kan være i rejseteltet, undervejs i konebåden eller i stuen derhjemme i Holsteinsborg – velovervejet og velformuleret, men samtidig spontant og umiddelbart. I dagbøgerne undrer Janssen sig over sine grønlandske oplevelser, han fascineres, han føler væmmelse, men en underliggende nysgerrighed og en stadig trang til at forstå er som regel synlig. Til tider får dagbogen karakter af en antropologisk feltrapport.

Den dialektiske pendulering mellem guldalderkultur og den grønlandske virkelighed stillede store krav til den unge teolog, og man kan i dagbøgerne følge, hvorledes forskellige psykiske forsvarsmekanismer søger at spænde over den spalte, kulturmødet fremkaldte i hans sind. Dagbøgerne er vidnesbyrd om en art ufrivillig

psykoanalyse, som det reflekterende selv sætter i gang, fordi det bestandigt undergraves og derfor må søge en ny meningssgivende position at betragte verden ud fra.

For en mentalitetshistoriker kan Janssens rejse til Grønland opfattes som et forsøg i historiens store laboratorium: En dannet københavnsk guldalderborger møder en kultur og et landskab, som var indbegrebet af, hvad der i tiden vakte sentimentale følelser – et "ædelt, vildt folk" uden civilisationens byrdefulde lænker og en storladen natur. På den anden side har dette møde karakter af en åbenlys konfrontation med mange af de områder, som det borgerligt civiliserede 1800-tals menneske havde tabuiseret eller ligefrem fortrængt, for eksempel grønlændernes malproperhed, deres tætte fysiske omgangsformer, deres – som Janssen så det – manglende arbejdsmoral, den daglige kamp for at sikre eksistensen og naturens farlige kræfter, det være sig såvel de menneskelige drifter som den grønlandske naturs knusende mægtighed.²

Romantiske symboler som "den ædle vilde" og "naturen" er knyttet til en længsel efter mentale tilstande, som man føler sig afskåret fra. Den umiddelbare lysttilfredsstillelse, som det voksne, borgerlige individ ved selvkontrol må tøjle, kan antydes hos "den ædle vilde," hvorved man via symbolet kan kommunikere med de drifter, der ellers fylder det borgerlige individ med angst, og som derfor normalt er tabuiseret eller fortrængt; i billedet af den organisk sammenhængende natur kan man kommunikere med en besjælet verden, som det fragmenterede, rationalistiske subjekt ellers er på vej til at tage afsked med. Men hvad sker der, når symbolerne pludselig får deres eget liv? Når man står ansigt til ansigt med den vilde i al hans råhed; når den natur, hvis forsvinden man beklager, pludselig udfolder sig frit og utvungen?

Et sentimentalt møde med Grønland

Godthaabs første anløbssted på Grønland var Sukkertoppen (Maniitsoq), hvor Janssen blev modtaget af missionæren Carl Julius Optatus Steenberg, hvis kald i Holsteinsborg han skulle vikariere i. De to unge mænd fulgtes ad til Holsteinsborg i en mindre båd med grønlandsk besætning. Undervejs mødte de en kajakroer, der fortalte, at et havareret engelsk skib var anløbet Holsteinsborg for at udbedre skaden. Grønlænderne reagerede med jubel "og loe ved denne Efterretning, ret som nogle uskyldige Børn" (1. bind, 8. juni 1844). Janssen betragter her grønlænderne

¹ Janssen havde været optaget på Seminarium Groenlandicum og lært grønlandsk hos den senere lektor i grønlandsk, tidligere missionær i Holsteinsborg (Sisimiut) Erik Adolf Wandall. Sager til Missionskollegiets Protokol 1842-44, nr. 236 og 246 (Rigsarkivet). Janssens dagbøger, der er hovedkilden til denne artikel, består af fem indbundne bind og findes på Det Kongelige Bibliotek (NKS 764, 8°). De anførte citater stammer fra 1. bind af dagbøgerne, hhv. 1. og 6. juni 1844. I det følgende er der henvist til dagbøgerne i parenteser i teksten indeholdende bindnummer og dato. Dagbøgerne er udgivet i uddrag: Julius Clausen og P.Fr. Rist 1913.

² I min opfattelse af borgerlig mentalitet er jeg inspireret af Norbert Elias 1939 og 1987 og Hans Vammen 1990.

med sit guldalderblik: De er som "det uskyldige barn," et udtryk nært beslægtet med den "den ædle vilde." Den overdrevne ytring ved nyheden om englændernes ufrivillige besøg bekræfter kun Janssen i hans forudfattede mening om grønlanderne som naturens børn, hvis spontanitet og umiddelbarhed undskylder en adfærd, der for den voksne ville være upassende – navnlig når man tager baggrunden for englændernes ophold i betragtning. Endnu er kontakten med grønlanderne af en sådan karakter, at forforståelsen kan opretholdes, for eksempel overnatter danskere og grønlandere hver for sig på rejsen fra Sukkertoppen til Holsteinsborg. Der spores dog efterhånden en vis uro ved den fremmedhed, som Janssen aner hos grønlanderne. Efter sin første gudstjeneste i Holsteinsborg, den 16. juni, skriver han i sin dagbog: "jeg var ikke saa ganske rolig, da jeg stod der saa ganske ene for denne store Forsamling af mørke Skikkelser, noget over 100 i Tallet" (1. bind, 16. juni 1844).

Janssens natursyn står i skærende kontrast til de indfødtes, som det for eksempel kommer til udtryk, da han indignerer over, at slædehundene om sommeren sejles ud på en lille ø, hvor de får lov til at passe sig selv (1. bind, 8. juni 1844). Ofte vandrer Janssen rundt i landskabet omkring kolonien Holsteinsborg, som han idylliserer i pittoreske beskrivelser:

Solen [stod] bag Præstefjeldets høie Top, og det store Bjerg bag Kolonien straaledede i fuld Solg[lands] Sneen paa dets Tinde farvedes fiin rosa, tre Kajakker gled ud af Havnen at gaa paa Fangst, en Flok Søfugle svømmede hen ad Vandfladen, den lille Snefugl slog sine Triller, næsten som Lærken derhjemme (1. bind, 14. juni 1844).

Den voldsomme og ubønhørlige grønlandske natur fornægtes og gøres nærmest ufarlig og hjemlig, som når snefuglen sammenlignes med lærken. Man får af og til indtryk af, at Janssen føler sig som en vandrer i en forvokset landskabelig have. Et andet sted skriver han på tilsvarende måde om, hvordan koloniens danskere omtaler en grønlandsk slette, næsten som var den en pendant til Dyrehaven:

Her er et Sted ikke langt fra Colonien, som man spøgefuldt har kaldt Dyrehaven, det er et lille Sletteland ved Foden af det høie Præstefjeld; her kryber langs ad Jorden nogle smaa Piilebuske, det er Dyrehavens Træer; her er en Kilde a la Kirstine Piil, og om Vinteren skal her nu og da være en Deel Rensdyr, saa at Sammenligningspuncterne endda ikke ere saa faae (1. bind, 24. juni 1844).

Det romantiske natursyn levner dog også rum for en anden type oplevelse – "vi underholdt os længe med et vældigt Echo midt ind mellem Bjergene, det var saa dybt og koldt i sin Gjentoning, at det i begyndelsen gjøs i mig at høre derpaa" (1. bind, 14. juni 1844). Her er det landskabets skrækindjagende sublime karakter, der fornemmes. Det dybe, kolde ekko minder Janssen om de dunkle sider af naturen, der er utilgængelige for hans bevidsthed. Idealiserede begreber som "naturen," "den ædle vilde" og "barnet" er knyttet til en anelsesfuld åbning mod det ukendte i guldaldermenneskene selv og deres omgivelser.

Disse begreber åbner for en forståelse af omverden, der er andet og mere end blot et spejlbillede af egne fordomme. Det er ikke uden grund, at tiden var en guldalder for kunst og videnskab; midt i alt det bornerte og fortrængningerne er der en nysgerrighed over for livets mystik, en åbning over for det ukendte og fremmede. Og det er denne åbning, der gradvist voksede sig større og større hos Janssen i den næste fase af hans grønlandsophold, der satte ind i sensommeren 1844, men som man allerede mærker ansatser til under salmesangen den 6. juni, hvorom Janssen skriver:

De sang Psalmerne i et vældigt Chor, der i Kraft lignede Bjergene, der tæt indesluttede det øde Sted, hvorpaa vi befandt os; deilige Stemmer og en ganske eiendommelig Maade at sloife og bære Toner paa; jeg har aldrig hørt saa smuk Psalmesang i Danmark uden Orgel (1. bind, 6. juni 1844).

Forelskelse i det grønlandske

Om vinteren var antallet af danske i Holsteinsborg færre, den grønlandske virkelighed blev vanskeligere at fortrænge, og naturen lod sig ikke skjule bag billeder af danske idyller. Kun indendørs i de danskes boliger kunne man for en tid i den hjemlige hygge fra lampens skin fortrænge den grønlandske virkelighed, således i koloniassistent C.L. Myhres stue, hvor Janssen hygger sig sammen med sommerens sidste gæst, lægen Frederik Peter Aemil Bloch:

vi fik den skikkelige Doctor til at spille lidt Kort og sad saaledes ret hyggeligt ved Lampernes Skin og forslog Aftenen. Naar saaledes Skodderne er lukkede, Lamperne tændte og jeg ikke har de høie Fjelde, de skindklædte Eskimoer og de svømmende Iisbjerger for Øinene, saa har jeg ganske vanskeligt ved at fatte, at jeg virkelig er i Grønland (1. bind, 15. august 1844).

Vinduerne, der formidler kontakten mellem bolig og omverden, er tilskoddede, på samme vis som de forsamlede med deres danske boligkultur for en stund vender den grønlandske virkelighed ryggen. Janssens egen bolig, der kan opfattes som en fortætning af hans borgerlige, civiliserede kultur, bliver ligeledes en art kontrapunkt til den omkringliggende grønlandske virkelighed, som bliver stadig mere påtrængende i vinterens løb. Også i direkte fysisk forstand. I slutningen af november skriver Janssen, at huset nok skal holde, "thi det er bygget paa en Klippe" (2. bind, 20. november 1844); men i februar kommer han i tvivl, da "Frosten knalder frygtelig dybt nede i mit Huses Grundvol, det er formodentlig Fjeldets Steen, der revner af Kulden" (2. bind, 7. februar 1845).

Den første større konfrontation med den grønlandske virkelighed oplevede Janssen september 1844, da han rejste rundt i sit mægtige missionsdistrikt alene med grønlandere. Undervejs sidder man over i tre dage i rejseteltet fanget af vejrliget. Den grønlandske natur synes her ikke idyllisk og pittoresk, og Janssen forholder sig nu mere nøgternt:

det er ikke tænkeligt at forlade vort luftige Fængsel, og jeg seer atter en uhyggelig Nat i Møde; jeg er endda taknemmelig; thi jeg

er ganske ved Helbred, ingen Forkjølelse, ingen Tandspine, kun lidt Hovedfortumlelse af Stormens Trommen paa Teltet og Havets Brøl, hvis jeg vender lykkelig hjem efter denne Reise, hvor vil jeg da ikke sætte Priis paa min venlige Stue, min Lænestol, min gode Seng, og mange andre smaae Behageligheder, hvis Savn jeg her føler (1. bind, 13. september 1844).

I rejseteltet sov Janssen sammen med grønlænderne, og man fornemmer søvnløsheden fremkaldt af den foruroligende nærhed af de andres kroppe og – som han synes at antyde – deres fremmedartede em: "hvad der meest trykkede mig, var Heeden inde i min Sovepose, kun Ansigtet tittede frem for at trække frisk Luft, hvoraf der, skjøndt de sovende Grønlandere, var Overflødighed" (1. bind, 12. september 1844). Fire dage senere er han i Kangâmiut, hvor han i kolonibestyrer Johan Ernst Kreutzmanns "simple men propre og lune Stue ... sov ind saa delikat som næsten ingensinde før" (1. bind, 16. september 1844). Kontrasten til rejseteltet udsat for vejr og vind og den grænseoverskridende nærhed af de sovende grønlandere er slående.

Den påtrængende grønlandske virkelighed skaber uligevægt i Janssens sind. Grønlanderne fylder ham med ambivalens: På den ene side deres foruroligende kropslighed, på den anden side den umiddelbare hjertelighed, de lægger for dagen: "det er smukt at see, med hvilken Glæde og Jubel de hilse og modtage hinanden, hvorledes de gamle tilbageblevne Bedsteforældre kysse og kjærtægne og betragte deres Børnebørn" (1. bind, 1. september 1844). Denne dobbelthed i synet på grønlanderne er han ikke i stand til at fortrænge. Grønlanderne er til stede overalt omkring ham, og de vækker modstridende følelser. Han bevæger sig mod en psykisk tilstand, der kan minde om en mild form for skizofreni. Skizofrene er karakteriseret ved ikke at kunne fortrænge effektivt, hvorfor modsatte følelser er til stede i deres bevidsthed, og de forsvarer sig ofte ved at trække sig tilbage fra verden.³

I takt med, at den grønlandske virkelighed trænger sig på, begynder Janssen ved forskellige lejligheder at omtale sig selv i tredje person i dagbøgerne. Det følgende er et af de første eksempler på dette:

Makri [Janssens grønlandske Kogekone] kom og fortalte mig, at min lille beskidte Ven Makkos var syg og laae og vaandede sig nede paa Brixen i Huset; Jeg lod hende koge lidt Havresuppe, kom lidt Sirup deri, og saa skred Hans Velærværdighed frem og Makri fulgte efter med Suppeskaalen, ned til Grønlanderhytten (1. bind, 29. august 1844).

Her trækker Janssen sit selv ud af den præst, der aflægger den lille, syge grønlander visit; han distancerer sig fra situationen og de ambivalente følelser af ømhed og væmmelse, som den fremkalder. Denne distance knyttet til en manglende evne til at være til stede eller til at tage del i fællesskaber har ofte noget smertefuldt over sig, for eksempel i dagbøgenes omtale af en grønlandsk mand, der en oktoberdag fortæller om en jagt: "i Kredsen nær en

Aabning ... stod en ung Mand af et ganske andet Udseende, end de andre, opmærksomt lyttende til, og fra hvem de andre holdt sig i en lille Afstand; det var Stedets Præst, Carl Emil Janssen" (1. bind, 12. oktober 1844). Der fornemmes en længsel mod at være en del af grønlændernes kreds. Janssen kan se og lytte, men de andre holder afstand til hans krop, der desuden ser anderledes ud. Den korporlige afstand skyldes givetvis også hans egen uvilje mod grønlændernes snavsede kroppe, men det gør ham selvfølgelig ikke mindre ulykkelig. Ensomhed er et tilbagevendende tema i dagbøgerne.

Der synes hos Janssen at være en mægtig drift mod at overvinde afsondretheden i forhold til grønlanderne og til at hele den sprække, der åbner sig i hans eget sind. Hans vilje til at komme overens med det fremmede ytrer sig for eksempel i en hyldest til det grønlandske klima:

Jeg troer snart, at her er et bedre Klima, end hjemme i Danmark, thi det er jo altid smukt Veier; saa vidt jeg kan mærke, er her nok egentlig kun to Aarstider, Sommer og Vinter, og fast aldrig Regn; et langt fugtigt For- og Efteraar finder slet ikke sted i Grønland. Jeg fornemmer endnu ingen Gene af Kulden (1. bind, 8. november 1844).

Og det får nærmest et besværgende præg, når han to dage senere skriver, at han nødt vil tro, at han "skulde være for fiin til Klimaet."

Et andet eksempel på en tilnærmelse til det grønlandske er hans mange henførte iagttagelser af grønlandsk folkeliv, der nok har rod i hans romantiske forforståelse, men nu spejler han ikke blot sin egen kultur i grønlanderne; han begynder at udforske dem nøjere. Flere steder kommer det til begejstrede beskrivelser af hundeslædekørere og kajakroere, og det kommer også til civilisationskritiske opgør med den danske kultur. I Danmark er der "Fattigdom, Elendighed og Fængsler," hvor man i Grønland er lige og "ved en høi Grad af christelig Kjærlighed dele med hinanden og gaae til hinandens Madgryder" (1. bind, 8. november 1844). Også de borgerlige høflighedsfraser kommer under kritik:

Deres omgængelse er meget ugenert, de hverken sige Goddag eller Farvel, Godmorgen eller Godnat, Velkommen eller Lykkelig Reise, de hverken give Haanden eller hilse med nogen Slags Gestus, udvortes gaaer det saa tørt som muligt til; jeg har aldrig seet nogen banke paa Døren, de gaae lige ind og sætte sig ned, og ved Bortgangen vexles ikke et Ord; ofte kommer jeg herved til at tænke paa de utallige tomme Ønsker, hvoraf den civiliserede Verden er opfyldt (2. bind, 17. februar 1845).

Janssen kritiserer hermed også indirekte den socialisation, der har skabt hans egen forbeholdenhed og generthed, det vil sige hans manglende evne til at kaste sig ind i grønlændernes kreds. Noget andet er så, at hans selvkritik ikke kan hele afstanden; han har ikke kontrol over de til dels ubevidste kropslige reaktioner, der afsondrer ham fra de indfødte. Selv i den hyldest, Janssen fremkommer med til det grønlandske sprog i kølvandet på sin stadig bedre tilegnelse af dette, kontrasteres sprogets fortræffelighed

³ Erling Jacobsen, s. 23-29.

næsten rutinemæssigt med grønlandernes snavsede kroppe:

Sproget lyder for resten smukt i mit Øre og har i mangen Mund noget vist melodisk syngende ved sig. Ubegribeligt fint uddannet og i grammatikalsk Akkuratesse nøiebestemmende er dette Sprog, som man jo, ifølge Folkets øvrige Udviklingstrin, skulde vente saa raat og uordnet som muligt; saa at man let fristes til at tro, at Grønlanderne i en fjern Fortid i et andet Land, under andre Omstændigheder, maa have havt Lærde og Forfattere, der kunne have beriget Sproget med disse uendelige kunstige Bøininger, der godt kan gjøre Hovedet kruset paa en stakkels Præst ... Det er dog vidunderligt med denne Sprogenes Forplantelse, hvorlunde disse smaae lodne, skidne Grønlanderunger med den største Lethed og Adrethed bevæger sig om mellem alle disse uendelige Suffixer og Affixer ... en Færdighed, som jeg, en gammel Academicus umuligt vil kunne opnaa (2. bind, 16. marts 1845).⁴

Trods de modstridende træk er der tale om en kærlighedserklæring til grønlandsk sprog og kultur. Momentant synes det at lykkes for Janssen at overvinde splittelsen i sig selv og mellem dansk og grønlandsk – eksempelvis da en gruppe fangere, hjemkomne med en nedlagt hvalros, modtages på stranden: "Og jeg var atter her iblandt dem, deltog i Glæden, lyttede til Fortællingerne og spurgte med om Et og Andet" (2. bind, 11. april 1845).

Et forhold, Janssen har svært ved at forlige sig med hos grønlanderne, er deres tilsyneladende mangel på arbejdsomhed, som for Janssen at se er nært forbundet med deres manglende evne til at planlægge. "Der indtræder nemlig gjerne hver Vinter for disse [Grønlanderne] en formelig Sulteperiode; thi en Hovedfejl hos ikke faae af disse Naturmennesker er Dovenskab og dermed følgende Letsindighed" (1. bind, 21. oktober 1844). Det er i den forbindelse ikke uinteressant, at også Janssens egen lineære, fremadskridende, akkumulative tidsopfattelse, der er nøje knyttet til modernitetens fokusering på fortiden og fremtiden på bekostning af nuet, kommer under pres af den grønlandske virkelighed. Den 5. oktober 1844 mindes han sit ur, der gik i stykker under rejsen i missionariatet, og reflekterer over relevante tidsudmålinger:

Ak! mit deilige Guldur, der saaledes maatte segne i en altfor tidlig Død; formodentlig har det ikke kunnet taale at optrækkes i Teltet i Aftenluften; nu skal det hvile i Fred, til jeg selv engang vender tilbage til Fædrelandet, om Gud saa vil føre mig atter didhen; her [i min Stue i Holsteinsborg] hænger et gammelt Seierværk paa Væggen, det har staaet siden Steenberg reiste, nu tager jeg tiltakke og heiser det op hver Aften: det maa hænge skjævt, for at kunne gaa ... for resten ringes paa Pladsen fire Gange om Dagen for Arbejderne efter Kjøbmandens Værk. Vandets Ebbe og Flod er ogsaa en god Tidsmaaler (1. bind, 5. oktober 1844).

Med denne tidsopfattelse knyttet til høj- og lavvande har Janssen tilsyneladende forliget sig med den grønlandske betragtningsmåde, hvor et udstrakt nu er indlejret i

⁴ Denne indførsel, der varsler den perfektion, som den ihærdige og sikkert sprogbevagede C.E. Janssen senere skulle opnå i grønlandsk, er en fuldstændig ændring i forhold til hans tidligere opfattelse af sproget som barbarisk og mangelfuldt (f.eks. 1. bind, 16. juni og 4. august 1844).

naturens cykliske bevægelser. Springer man frem til august 1845, hvor den kommende vinter lur, falder det Janssen svært at udholde tanken om det, der forestår: "Fremtiden tænker jeg saa lidt som muligt paa for Tiden" (2. bind, 1. august 1845).

Det var dog langt fra, at Janssen var *gone native*. Den 26. maj 1845 lod han alle værelser afsæbe, og den 18. juni blev spejle og vinduer poleret. Med boligen som centrum genskaber Janssen sin borgerlige danske kulturelle orden, og sommeren spenderer han i selskab med danskere som den foregående. Janssen er ikke for alvor blevet en del af de indfødtes fællesskab; da skibet fra Danmark skal komme, tilbereder han sin sidste kaffe og serverer den for en gruppe af stedets kvinder: "den store Flok lodne Fruentimmere sad i en tæt Kreds ligesom Hexe paa Hug og loe og sladrede i Munden paa hinanden." (2. bind, 28. juni 1845). Han er stadig uden for grønlandernes kreds.

Det fortabte selv

Da sommeren klingede af, blev Janssen atter bragt i tættere berøring med grønlanderne. Vinteren 1845-46 overnattede han ved flere lejligheder i grønlandske hytter; en fysisk kontakt, der reaktualiserede de ambivalente følelser for grønlanderne. Første overnatning i en grønlanderhytte fandt sted ved bopladsen Iglosuatsiak i slutningen af oktober 1845. Gulvet var dækket med "Spæk, Blod og Ureenlighed," og trods en strabadserende dag var det umuligt for ham at "sove et Øieblik." Han stod op og gik ud i natten for at trække frisk luft, men da han atter trådte indenfor, var det, som om hele hans "Natur krympede sig derved" (3. bind, 31. oktober 1845). De kulturelle normer for livet i boligen sidder dybt i hans habitus, og han kan ikke undslippe det fysiske ubehag. Ved et besøg i Sarkak februar 1846 omtaler han den grønlandske skik med indendørs kun at bære en art bittesmå bukser, en såkaldt husdragt.⁵ De næsten nøgne kroppe, Janssen således konfronteredes med, har for ham været forbundet med skam; den blottede krop var, som guldalderens takkelige klædedragt illustrerer, tabuiseret, hvilket også fremgår af en episode, som præsten, der tillige fungerede som læge, omtaler flere steder: at han i december 1845 måtte "sætte 6 Iglar i en grønlandsk Madammes Bagdel" et "overordentligt flaut Sted" (3. bind, 8. og 26. december 1845). For Janssen associeres snavsset, nøgenheden og de omkringflydende kropsvæsker og udskillelser med noget dyrisk. Sarkak betegnes som en svinesti, og beboerne er nogle trolde. Med baggrund i denne oplevelse af grønlandsk boligkultur skriver Janssen i dagbøgerne:

man siger og skriver, at Grønlanderne ere et lykkeligt Folk; men jeg skulde dog mene, at deres Lykke er meget lidet misundelsesværdig, naar de i stor Uvidenhed og aandeligt Mørke, under Sult og Nød, som de selv har forskyldt, hensukker deres Dage i disse Raadenhedens Huse. (3. bind, 8. februar 1846).

⁵ Den bedste danske skildring af den traditionelle grønlandske boligkultur, der i de år, hvor Janssen var på Grønland, var ved at forsvinde fra Vestkysten, er givet i Gustav Holm 1886-88.

I sin interesse for grønlandernes dans finder Janssen rum for en voyeuristisk fascination af grønlandernes kropslighed. Men det er en kropslighed, i hvilken han ikke tager del, selv om han ikke lægger skjul på lysten:

Med hvilke besynderlige rullende Melodier ledsagede det omkringstaaende Chor Fiolinernes Spil, ligesom fremtvingende de Dansendes Bene til om muligt end større næsten krampagtig staccato Vivacitet; Jeg havde uden Tvivl dandset med, naar ikke min geistlige Stand havde forhindret mig; Pigerne var alle smykkede i deres bedste Stads, havde alle splinternye røde, hvide eller violette broderede Støvler, alle Haartoppene havde nye Silkebaand (3. bind, 26. december 1845).

Skønt Janssen skelner skarpt mellem den nøgne, snavsede grønlandske krop og den erotiskladede, dansende kvindekrop, er der formentlig et slægtskab i de ambivalente følelser, der rejser sig i ham. De minder ham om kroppens funktioner, herunder seksualiteten, og de fylder ham med en blanding af lyst og handlingslammelse, der vækker ubehag.

Fra sommeren 1846 begynder Janssen at lægge afstand til danskere. Da han i juni er på visitats i Sukkertoppen, ankommer sommerens første skib fra Danmark. Det giver anledning til en del selskabelighed, men Janssen "tog kun liden Del deri;" thi hans "Sind var ikke ret i Orden" (4. bind, juni 1846). Også den som ornitolog bekendte inspektør i Sydgrønland, kaptajn Carl Peter Holbøll, som havde været en del af omgangskredsen de tidligere år, sætter han ikke længere rigtig pris på (4. bind, 20. august 1846). Om grønlanderne hedder det vinteren 1846-47, at

disse Naturmennesker, der, naar man efter en vis Gjæringsperiode i sit eget Indre, overseende deres uundgaelig nødvendige nationale og naturlige Feil, retteligen lærer dem at kjende, nødvendigviis mere og mere maae vinde enhver Uhildets meest levende Interesse (4. bind, december 1846),

mens det om de danske håndværkere, der uden Janssens tilladelse bærer den grønlandske kateket Tobias' kiste til graven, hedder, at de knap er "en Pibe Tobak aandeligt værdt" (4. bind, 6. januar 1847). Janssen har nået et punkt i sin indsigt i og interesse for det grønlandske, hvor de tilstedeværende landsmænd forekommer ham uinteressante. Men da han samtidig føler sig isoleret fra de fascinerende, men også til tider afskyvækkende grønlandere, har han undergravet sit selv. Den 7. februar 1847 bryder han næsten sammen under gudstjenesten i Umánárssuk:

Grønlanderne stuede sig tæt sammen i Husets to smaae Værelser; Ak! saa fik jeg saa inderlig ondt af den tidligere Udmattelse og af den trykkende Luft fra de mange Mennesker, det sortnede for mine Øine, sugede mig for Hjertet, alt løb rundt for mig, saaat jeg meente, at jeg vistnok maatte bede dem om at gaae bort igjen; dog stræbte jeg at samle al min Kraft; da Psalmen ophørte, og jeg skulde vende mig om forat tiltale dem, var jeg paa et hængende Haar styrtet omkuld, men jeg støttede mig ved Bordet og lænede mig mod Væggen (4. bind, 7. februar 1847).

Ironi og trøstesløshed

Den 19. maj 1847 modtog Janssen et brev om, at en kone i Avatdlek i Holsteinsborgs missionariat var blevet ilde tilredt, fordi grønlanderne anså hende for at være en heks. Janssen, der egentlig var på vej til Godthåb, vendte om og rejste straks til Avatdlek, for "at de ikke skulde tro, at vi [Danske] delte deres dumme Anskuelser om Djævlbesættelser og Hexeri" (4. bind, 19. maj 1847). Janssen holdt forhør og nægtede gerningsmændene altergang for et stykke tid. Han undskyldte Avatdleks beboere med, at mange af dem først var blevet kristne som voksne, men ikke desto mindre brød han dermed med den romantiske opfattelse af grønlanderne som uskyldige børn til fordel for en kristen idé om arvesynden. Ideen om barnlig uskyld og ideen om arvesynd har givetvis hele tiden eksisteret side om side hos ham, men balancen tipper nu over. Også grønlanderne indeholdt ondskab og grusomhed. En tidligere indfølelse indignation er i dagbogsindførslerne fra sommeren 1847 afløst af kold, distanceret ironi.

En grundlæggende melankoli bryder ud vinteren 1847-48, som Janssen tilbragte i Sukkertoppen. Han havde fattet interesse for en lille grønlandsk familie – et ungt par med to søde børn. Faderen var en dygtig fanger, der tilmed sang vidunderligt i kirken, på mange måder et sindbillede på Janssens tidligere idé om den gode grønlander. Imidlertid dør denne far på tragisk vis under en fangst, og Janssen overvældes atter af de følelser, ironien havde distanceret ham fra:

mit Hjerte var nær ved at briste, da jeg sad med den fortvivlede Moders Haand i min og med den deilige Dreng paa mit Knæ og han spurgte efter sin Fader ... Det er næsten uden Undtagelse hver gang de flinkeste og dygtigste Grønlandere, som saaledes omkomme i Kajak (5. bind, 2. marts 1848).

Tilværelsen beskrives som grundlæggende ond og trøstesløs. Kort tid efter bliver dagbogen tavs. Da Janssen et år senere genoptager skriveriet, er han i Godthåb som vikar – igen for Steenberg, der nu var blevet seminarieforsøger. Da han skal fortælle om, hvad der er passeret, skriver han: "baade i Sind og Skind [er jeg] hastligen bleven noget gammelagtig – "Hr. Pastoren er bleven noget mager i Aar;" med denne Hilsen modtager man mig paa mine Reiser" (5. bind, 17. maj 1849). I tilbageblikket indgår en omtale af indvielsen af Godthåbs nye kirke den 6. april 1849. Koloniens damer gjorde i dagens anledning et broderi til ham, hvor han omtaltes som "Lykkens Yndling," "det lykkeligste M[enne]ske i Grønland," "Lykkens Skjødebarn" og "Alles Kjeledægge." Som kommentar skriver Janssen bittert i dagbøgerne "for mig lyder det alt som Ironie og Skjæbnens Spot! thi hvad er min Lykke?"

Afsluttende betragtninger

Carl Emil Janssen rejste til Grønland med romantiske ideer om "de ædle vilde" – en idylliserende og harmoniserende opfattelse af de indfødte og naturen, som i store træk lod sig opretholde den første sommer, hvor han mest omgikkes danske, og naturen endnu ikke havde vist sig fra sin barske side. En begyndende fornemmelse af gabet mellem

forforståelse og virkelighed anes, men bryder først for alvor ud, da vinteren sætter ind, og de danske sommergæster forlader kolonien. Janssen demonstrerer imidlertid en åbenhed, der muliggjorde en udvidet bevidsthed om grønlandsk kultur, som han nærmest forelskede sig i. Billedet af "den ædle vildes" fortræffelighed fyldes efterhånden ud med konkrete iagttagelser af f.eks sproget, medmenneskeligheden, de ekvilibristiske kajakroere og hundeslædeførere – det grønlandske bliver mere end blot et spejl af Janssens egen forestilling om det fremmede. Omvendt gør forelskelsen i det grønlandske med tiden Janssen fremmed for sin egen kultur; han undlader at omgås nogle af de danskere, han tidligere satte pris på.

Men der er grænser for Janssens evne til at nærme sig det grønlandske. Navnlig den grønlandske boligkultur, oplevet i rejsetelte og hytter, føler han ubehag ved. Janssen kommer nok ud af sin egen stue med dens selskabelige samvær med danskere, men hans krop gør modstand, når han træder ind i grønlandernes bolig. Den grønlandske kropskultur virker stødende på Janssens europæiske normer, og man kan ved flere lejligheder mærke, hvorledes han fysisk holder sig et skridt på afstand af de snavsede og ublufærdige grønlandere. Janssen har nok lagt afstand til det danske, men kan ikke forene sig med det grønlandske. Hans lod bliver ensomheden, og han står fortabt uden for grønlandernes fortryllede kreds. Idealet om "den ædle vilde" lever imidlertid videre, men da nogle grønlandere på bopladsen Avatdlek mishandlede en kvinde, de anså for at være en heks, bliver der slået skår i Janssens illusioner om grønlandernes uplettede godhed. Han distancerer sig fra en trøstesløs tilværelse med ironi, men hans sind er sprængt. Den optimistiske forestilling om de fortræffelige grønlandere, der blot mangler en smule dannelse, afløses af forestillinger om verden som blottet for retfærdighed, en sindsstemning, der underbygges af den gribende tragedie, som udspillede sig omkring det unge fangerpar i Sukkertoppen. Den romantiske optik, hvormed han har anskuet Grønland, er splintret – en mental afgrund af meningsløshed åbner sig foran ham. Janssens historie fortæller om et personligt sammenbrud, men den fortæller også, at Janssen havde del i den forbavsende åndelige fleksibilitet, der prægede danske guldalderpersonligheder som filosofen Søren Kierkegaard, forfatteren H.C. Andersen, sprogvidenskabsmanden Rasmus Rask, maleren Christen Købke, fysikeren H.C. Ørsted og hans bror, retsvidenskabsmanden Anders Sandøe Ørsted.

Thomas Lyngby er ph.d.-stipendiat ved Historisk Afdeling.

Kilder og litteratur

Utrykt

Rigsarkivet:

Sager til Missionkollegiets Protokol 1842-44 (nr. 184-261).

Det Kongelige Bibliotek:

NKS 764, 8°: Pastor Carl Emil Janssen og Fru Louise Janssen f. Luplaus grønlandske Dagbøger 1844-56.

NKS 2050, f^o: Pastor Carl Emil Janssens grønlandske Tegninger.

Trykt

Clausen, Julius og P.Fr. Rist (udg. 1913, repro 1969): *En Grønlandspræsts Optegnelser 1844-49* (Memoirer og Breve, XIX). København.

Elias, Norbert (1939): *Über den Prozess der Zivilisation*, I-II. Basel.

Elias, Norbert (1987): *Die Gesellschaft der Individuen*. Frankfurt.

Holm, Gustav (1886-88): *Ethnologisk Skizze af Angmagsalikerne* (Meddelelser om Grønland, X. 43-182). København.

Jacobsen, Erling (1971): *De psykiske grundprocesser*. København.

Vammen, Hans (1990): "Bourgeois mentality in Denmark 1730-1900" i: Bo Stråth (red.): *Language and the Construction of Class Identities*. 283-309. Göteborg.